

**TÁRSADALMI ESÉLYEGYENLŐTLENSÉG AZ UTÁNPÓTLÁS KORÚ
SPORTOLÓK KÖRÉBEN AZ ÁLLAMILAG FINANSZÍROZOTT
PROGRAMOKBAN RÉSZTVEVŐK ESETÉBEN**

Tézisek

Velencei Attila

Semmelweis Egyetem

Nevelés- és Sporttudományi Doktori Iskola
Sport, Nevelés és Társadalomtudományi Program

Témavezető: Földesiné Dr. Szabó Gyöngyi, Prof. Emerita, DSc
Hivatalos bírálók: Dr. Farkas János, Prof. Emeritus, DSc
Dr. Vingender István, főiskolai docens, PhD
Szigorlati bizottság elnöke: Dr. Gombocz János, egyetemi tanár, CSc
Szigorlati bizottság tagjai: Dr. Bognár József, egyetemi docens, PhD
Dr. Tibori Tímea, tudományos igazgatóhelyettes, CSc
Dr. Gáldi Gábor, egyetemi docens, PhD

Budapest
2012.

1. Bevezetés. A témaválasztás indoklása

A nemzetközi tudományos életben a múlt század közepén indultak el azok a kutatások, amelyeknek az elsődleges célja a társadalom szerkezetének a feltárása. A kutatásokban a kutatók jellemzően arra a kérdésre keresték a választ, hogy létezik-e egyáltalán olyan társadalom, amelyben mindenki azonos eséllyel indul. A nemzetközileg is megalapozott kutatási projektekkel párhuzamosan a hazai szakemberek is folytattak olyan kutatásokat, melyekben arra törekedtek, hogy feltárják a meglévő egyenlőtlenségeknek az okait, és megvizsgálják, ezek mely társadalmi csoportokat és milyen mértékben érintenek (Ferge 1973, 2005, Kolosi 1987, 2000).

Tekintettel arra, hogy a sportszféra a társadalom egyik alrendszere, kézenfekvőnek tűnik, hogy a magyar szociológiai szakirodalomban jelen van a sport társadalmi beágyazottságának kutatása. A sporttársadalom felépítésének vizsgálatára, a szereplők mobilitásának azonosítására már indultak kutatások, az érintett populáció jellemzően a felnőtt versenysport elitje és csak elvétve találunk olyan kutatási eredményeket, amelyek kifejezetten az utánpótlás- korú versenysportolókra vonatkoznak (Pápai és Szabó 2003). Ezen a hiányon az sem enyhített igazán, hogy az elmúlt években kifejezetten erre a csoportra fókuszáló munkák is készültek (Egressy 2005).

Az utánpótlás területén végzett kutatások rámutatnak arra, hogy a terület mikro-, illetve makro-környezetének a változásai az utóbbi időkben kedvezőtlen irányúak (Szabó 2001, 2002, 2003, Suba 2002, Szegedi 2004). Az állami forrásból támogatott versenysport utánpótlás- nevelési rendszer kialakításának egyik célja, hogy a sportoló gyerekeket „helyzetbe” hozza, a sport területén csökkentse azokat a társadalmi esélyegyenlőtlenségeket, amelyek a mai magyar társadalomra jellemzőek. A rendszerekben részt vevő sportoló gyerekekről pontos alapadatokkal rendelkezünk (pl. név, születési idő, hely, sportolás helye), ellenben csak sejtjük a választ olyan alapvető kérdésekre, mint például milyen társadalmi rétegből érkeztek a rendszerbe, hogyan kerültek kapcsolatba a sporttal, miként kerültek a támogatottak közé stb.

A témaválasztásomnak személyes indítatása is van. Immár közel egy évtizede ezen a szakterületen dolgozom, személyesen veszek részt az egységes utánpótlás-nevelési rendszer kiépítésében és megvalósításában, így „belülről” ismerem az utánpótlás-nevelési programokat és találkozom azokkal a kérdésekkel, amelyekre a disszertációmban is választ szeretnék kapni.

2. Célkitűzések

A fiatalok társadalmi pozícióját szüleik helyzete határozza meg, így tehát az utánpótlás korú sportoló társadalmi esélyeinek a vizsgálatok a szülők vizsgálata megkerülhetetlen. Célom, hogy az élsportolóvá válás egyik kiemelkedően fontos szakaszában megvizsgálja az azonosított esélyek meglétét vagy esetleg hiányát, feltárja ezen hiányok okait és következményeit, valamint pontosan megismerje az utánpótlás- nevelési rendszerekbe bekerülő sportolók társadalmi környezetét.

Célom továbbá, hogy megvizsgáljam, a több mint harminc éve hasonló populáción lefolytatott kutatással összehasonlítva a tehetséges sportolók körében már feltárt társadalmi különbségek változtak-e és ha igen mennyiben, van-e különbség a mai és a 30 évvel ezelőtti kiválasztott utánpótlás korú sportoló gyerekek környezete között.

További célom, hogy megismerjem, illetve beazonosítsam a sportkarrier előrehaladását befolyásoló társadalmi tényezőket, megvizsgáljam, hogy szelekciós tényező-e és ha igen, milyen mértékben a sportoló társadalmi közege.

Annak érdekében, hogy célkitűzéseimet el tudjam érni, átfogó kutatást is végeztem. Kutatásom során a következő kérdésekre kerestem a választ:

- A sportkarrier tekintetében arra keresem a választ, hogy kik, mikor és milyen mértékben játszanak jelentős szerepet a tehetséges fiatalok sportágválasztásában?
- Az elmúlt 30 évben következtek-e be változások az utánpótlás-nevelési rendszerbe bekerült gyerekek társadalmi háttérében és ha igen, milyen irányban?
- Létezik-e bármiféle összefüggés egy adott terület gazdasági fejlettsége és a fiatal sportolók élsportolói karrierje között, és ha igen, miképpen jellemezhető ez az összefüggés?
- Az utánpótlás-nevelés szempontjából szelekciós tényező-e a társadalmi helyzet? Vajon a rosszabb társadalmi háttérű gyermekek könnyebben lemorzsolódnak, kevésbé eredményesebbek és így rövidebb a sportkarrierjük?

3. Hipotézisek

Összhangban a szakirodalmi áttekintéssel, a megfogalmazott célkitűzéssel és az empirikus kutatás kérdéseivel az alábbi hipotéziseket fogalmazom meg.

- A tehetsége sportoló sportkarrierjének vetületében feltételezem, hogy a (1) fiatal sporttehetségek sportágválasztása legjellemzőbben még mindig saját illetve a

szüleik döntése, (2) különbség van közöttük az edzésmennyiség, a velük foglalkozó edzők számában, illetve (3) a közvetlen felnőtt korosztály alatt lévő menedzseltek között – ellentétben a fiatalabbakkal - a sport negatív hatásai jobban megjelennek.

- Feltételezem, hogy hasonlóan a harminc évvel ezelőtti eredményekhez, az anyagilag és kulturálisan kedvezőbb helyzetben lévő fiataloknak több esélyük van arra, hogy élsportolóvá váljanak, mint a kedvezőtlenebb helyzetben lévő társaiknak.
- Feltételezem, hogy ellentétben a harminc évvel ezelőtti eredményekkel, napjaink Egységes Utánpótlás-nevelési Rendszerében résztvevő sportágak között különbség van a bekerülő sportoló gyerekek társadalmi háttérében.
- Feltételezem, hogy a sportkarrier előrehaladtával az Egységes Utánpótlás-nevelési Rendszer közép- (Héraklész Bajnokprogram) és felső szintjén (Héraklész Csillagprogram) egyre jobb társadalmi helyzetű gyermekek sportolnak.
- Feltételezem, hogy a gazdasági tényezők tekintetében a fejlettebb területekről jellemzően több sportoló kerül be az utánpótlás- nevelési rendszerbe, mint a fejletlenebbekről, létezik az úgynevezett települési.
- Feltételezem, hogy az Egységes Utánpótlás-nevelési Rendszerben résztvevő sportolók az életkor előrehaladtával a sportra egyre inkább úgy tekintenek, mint egy professzionális tevékenységre.

4. Módszerek

A kutatás hipotéziseinek igazolására a survey, a dokumentumelemzés és a strukturált mélyinterjú módszereket alkalmaztam. Ezek segítségével a vizsgálat tárgyára vonatkozóan szinte a teljes vertikumot megvizsgáltam.

4.1. Populáció és mintavétel. Survey módszer

Vizsgálatomba a 2008-as héraklész (Bajnok illetve Csillag) sportolók, az 1976-ban valamint 2007-ben a KSI-ben sportolók és a 2008. áprilisában a Héraklész Bajnokprogram Válogatón résztvevő jégkorongozók kerültek. A mintákat a NUPI és a Szonda Ipsos által 2004-ben közösen elkészített, a magyarországi felnőtt lakosságra reprezentatív kutatás 1500 fős mintájával hasonlítottam össze. A Héraklész sportolók esetében mintavételi eljárást nem alkalmaztam, a kérdőívek kiosztásakor a Bajnokprogramban 1201, a Csillagban pedig 301

regisztrált sportoló szerepelt. A visszaküldési arány a Bajnok esetében 70,2%, a Csillagos sportolók esetében pedig 60,1%. Az 1976-os kérdőívből nyert adatokat a KSI-s gyerekekre vonatkozóan teljesnek tekinthetjük, a hivatalos nyilvántartás szerint az adott évben 660 sportoló kezdte meg sportkarrierjét a KSI-ben, összesen 551 kérdőívet dolgoztam fel (ez összességében 85%-os kitöltöttségi aránynak felel meg). A 2007-ben felvett KSI kérdőív során mintavételi eljárással nem szűkítettük a megkérdezettek körét, 830 igazolt sportolóból 618 töltötte ki a kérdőívet (74,5%). Az elemzések elkészítéséhez SPSS 14.0 statisztikai szoftvert alkalmaztam.

4.2. Dokumentumelemzés

Kutatásom fogalmi háttérének megalapozásához elengedhetetlen, hogy pontos képpel rendelkezek az utánpótlás-nevelés rendszeréről. A sportszféra „alaptörvényei” az a három jogforrás (1996. évi LXIV. törvény, a 2000. évi CXLV. törvény valamint a 2004. évi I. törvény a sportról), amelyek a törvényi háttérrel igyekeznek/igyekeztek megteremteni. A sportot szabályzó jogszabályi háttér mellett törekedtem arra, hogy a lehető legszélesebb körben tanulmányozzam a szférát érintő összefoglaló anyagokat, betérjesztéseket. A kutatásom retrospektív jellegű is, a visszatekintő kijelentéseket többek között a Központi Sportiskola (KSI) kutatásaira, illetve személyi adatlapjaira támaszkodva teszem meg.

4.3. Mélyinterjúk

A kutatás során az azonos alcsoportba tartozóknak ugyanazokat a kérdéseket tettem fel, így a kapott válaszok egymással összehasonlíthatóak. A kutatási időszakban – mint résztvevő megfigyelő – közel 50 mérkőzésen, illetve edzésen vettem részt, amelyek után rendszeresen beszélgettem a fiatalokkal, edzőkkel, szülőkkel. Ezek a beszélgetések jellemzően strukturálatlan formában zajlottak le, a főbb gondolatokat, a disszertációm témájához szorosan kapcsolódó véleményeket saját szavaimmal lejegyeztem, jegyzeteimet értekezésem megírásakor felhasználtam. Összességében 32 interjút dolgoztam fel.

5. Eredmények

Az államilag finanszírozott programokban résztvevő gyerekek társadalmi esélyegyenlőtlenségeit is több dimenzióban lehet megvizsgálni és a kapott eredményeket interpretálni. Megvizsgáltam, hogy (1) életkora, (2) területi adottsága (hol született, hol lakik, hol sportol stb.), (3) szüleinek gazdasági helyzete milyen hatása van az élsportolóvá válás

folyamatára, ezek külön-külön és együttvéve mennyire befolyásolják, hogy valaki bekerül-e, bent marad-e vagy éppen kiesik az államilag finanszírozott utánpótlás-nevelési programokból.

Mindezen tényezők azonban vizsgálódásomnak csak az egyik dimenzióját alkották, a másik a (1) sportágak köre illetve az (2) utánpótlás-nevelési programok szintje. Ezen dimenziók összekapcsolásával sokkal „mélyebb fúrásokat” végeztem, háttérben meghúzódó összefüggésekre is igyekeztem rávilágítani.

5.1 Az utánpótlás-nevelés szervezeti kereteit rendszerváltás előtt és napjainkban

A múlt század közepére az egyesületek és az akkori sportvezetés részéről Magyarországon – a nemzetközi folyamatoknak is köszönhetően – megfogalmazódott az igény egy, a tehetségek felkutatására, a kiválasztási folyamatok lebonyolítására és a fiatalok megfelelő edzésére illetve versenyeztetésére kiépülő önálló rendszerre. 1960-as években megalakultak a kizárólag gyermek illetve serdülőkorúakat foglalkoztató sportiskolák. A sportiskolák elsődleges szerepe az volt, hogy a tehetségeket felkutassák és leigazolják és olyan szakemberek kezébe kerüljenek, akik magas szintű szakmai tudással rendelkeztek.

A szintér egysége a rendszerváltás idején megbomlott. A 90-es évekre az egyesületi típusú sportiskolák beleolvadtak a sportegyesületekbe, a városi sportiskolák száma lecsökkent, működésük jogszabályi háttere bizonytalanná vált. Több kutató is egyetért abban, hogy a rendszerváltást követően az egyesületi, szakosztályi utánpótlás-nevelés szenvedte el a legnagyobb károkat. Ebben a környezetben alakult meg (2001-ben) a Nemzeti Utánpótlás-nevelési Intézet és indította el a Héraklész Tehetséggondozó Programot.

A Héraklész program feladata, hogy a felnőtt kor küszöbére olyan versenyzőket neveljen fel, akik elérik a korosztályos nemzetközi színvonalat. A Héraklész program azzal a céllal jött létre, hogy támogassa a kiemelkedően tehetséges 14-23 éves sportolók edzéskörülményeit, versenyeztetését, a fiatalok kiszámítható, folyamatos és átlátható állami támogatási rendszer mellett tervezhessék a sportolói pályafutásukat. 2003-ra húsz sportág szakmai vezetősége dönthetett a programba kerülő sportolókról, nevezhetett ki utánpótlás-edzőket és dolgozhatta ki szakmai programját. Az utánpótlás-nevelés általános helyzete, valamint a Bajnokprogram (14-18 évesek) sikeres működése miatt hamar felvetődött az igény arra, hogy az eddigi 18 éves korhatár tolódjon ki 23 évre. A sportágak többsége az utánpótlás versenyeken sikeresen szereplő sportolókat nem tudta egyből beléptetni a felnőtt versenysportba, ennek következtében nagyarányú, indokolatlan lemorzsolódást tapasztaltunk. A Csillagprogram olyan munkaformákat tervez, melyek legfeljebb 23 éves korig biztosítják a

további rendszeres felkészítés, a nemzetközi versenyeztetés, de egyben a sportolói egzisztenciateremtés feltételeit is.

Bár Héraklész Tehetséggondozó Programok közül elsőként a Héraklész Bajnokprogram indult el, de már ekkor tudható volt, hogy a sportolói pályafutás alapozó szakaszának a támogatására kialakított Héraklész Alapprogram indulása is indokolt. A program meghatározó, új eleme a korábbi sportágfejlesztési programokat egységes utánpótlás-nevelési rendszerré átalakító, illetve a sportági kört kibővítő Sport XXI. utánpótlás-fejlesztési program.

A NUPI Pedagógiai Csoportja 2005-ben elindította a közoktatási típusú sportiskolai rendszerét. Az indításkor több mint 50 oktatási intézmény vállalta, hogy a kidolgozott és akkreditált sportági tanterveket alkalmazzák, a felmenő rendszerben új osztályokat léptetnek be. Az elmúlt két év tapasztalatai azt mutatják, hogy egyre több iskola igyekszik ismét profilt váltani és nyújt lehetőséget a szülőknek arra, hogy „sportos iskolába” írassák be gyermekeiket.

5.2 A tehetséges sportoló sportkarrierjének kezdete

Egy átlagos héraklész sportoló 8,6 éves ($SD=2.42$), amikor elkezd őrni azt a sportágot, amelyben tehetsége kibontakozott. Az úszás, torna illetve birkózás sportágakban a megkérdezettek nagy százaléka már 6 éves kor alatt is ezt a sportágot folytatta, a sportágnak megfelelően igen korán megkezdődik a tehetségek kiválogatása. A komoly technikai és fizikai felkészültséget igénylő evezés, a labdajátékok közül talán a legösszetettebb (mozgásanyagban, technikában és szabályrendszerben) röplabda illetve a finomkoordináció és mentális képességek területén kimagasló szintet megkövetelő sportlövészet azok a sportágak, amelyeket viszonylag későn kezdtek el a sportolók őrni.

Napjaink egyik közkedvelt kutatási témája a sportágválaszt befolyásoló tényezők azonosítása (Bicsérdy 2008, Géczi 2005). A kutatók egyetértenek abban, hogy a környezeti hatások közül a szülők azok, akik leginkább befolyásolják gyermekük sportágválasztását. Eredményeim messzemenőig egybecsengenek kutatótársaiméval, a Héraklészeselek 53,6%-a úgy nyilatkozott, hogy családja (szülei illetve testvére(i)) hatására választotta ezt a sportágot és elenyésző azok száma, akiket például a testnevelőjük irányított a versenysport felé. Hasonló kérdés szerepelt a KSI minta számára készített kérdőívben is. Ennél a kérdésnél arra kerestük a választ, hogy a sportoló gyerekekre a rendszeres edzslátogatás tekintetében kiknek van a legnagyobb hatása. A fontossági sorrend a 30 év alatt lényegében nem változott, a szülők itt is kulcspozícióban vannak.

5.3 A fiatal sportoló pályafutásának kiteljesedése

Az eredményes versenysport egyik fő záloga az edző-sportoló közötti kapcsolat, a sportolói pálya egyik töréspontja lehet az edző illetve egyesületváltás. A Héraklész sportolók több mind harmada már legalább három edzővel dolgozott együtt, viszont 2/3-uk ugyanabban az egyesületben sportol jelenleg is, mint amelyben elkezdett sportolni. Az egyéni sportágaknál (ökölvívás, tenisz, úszás, vívás) amelyik edzőnél elkezdte üzni a gyerek a sportágat, annál az edzőnél edz és versenyez továbbra is, míg a labdajátékok esetében (jégkorong, kézilabda, röplabda, vízilabda) nem ritka az, hogy már a harmadik vagy sokadik edző foglalkozik a gyerekekkel.

Nemzetközi versenyeredményeket a legtehetségesebb gyerekek is csak rendszeres és nagy mennyiségű munkával érhetnek el. A támogatott 20 sportág edzésidő profilja jelentősen eltér egymástól. A sportágak az edzésmennyiség tekintetében három fő csoportba sorolhatóak:

- vannak a hagyományosan sok edzésórát igénylő sportágak, mint például az úszás, öttusa, torna, ezekben a sportágakban a fiatalok átlagban több mint 22 órát edzenek egy héten, az eredményes Csillagos sportolók között azonban nem ritka a heti 40 óra edzés sem,
- vannak a 14-18 órás heti edzésmennyiségű sportágak, mint például judo, evezés, kajak-kenu,
- és végül vannak a jellemzően heti 8-12 óramennyiségű sportágak, jellemzően a labdajátékok.

A sportágak szakmai irányítói megemlítették, hogy a versenysport megköveteli a korai jelentős mennyiségű edzésidőt, amelynek hiánya a nemzetközi élvonalhoz képest komoly lemaradásokat okoz. A KSI alminta esetében megkérdeztük a szülőket, a sikeres nemzetközi versenykarrier érdekében támogatják-e, hogy gyermekük akár napi 6-8 óra edzésen vegyen részt. A két KSI-s minta eredménye között különbséget találtam ($\chi^2 = 14,653$; $df = 3$, $p < 0.05$), 2007-ben a megkérdezettek 78,6%-a támogatná tehetséges gyermekük sportkarrierjét, 21,4%-uk azonban nem örülne ennyi edzésidőnek. 1976-ban ez az arány 83,4 – 16,6 volt a támogatók javára. Érdekes, hogy míg a sportolás időigényességére visszavezethető ellenállás alig változott, addig nőtt a szülők körében a versenysport negatív hatását megjelölők aránya.

A Héraklész programban résztvevő fiatal tehetségek majdnem fele úgy gondolja, hogy még legalább 8 évig fog versenyszerűen sportolni, de jelentős a bizonytalanok száma is. A Bajnokoknál megfigyelt arányokhoz képest több Csillagos sportoló gondol arra, hogy a közeljövőben befejezi sportkarrierjét. A két programban sportolók között megfigyelt

különbségek szignifikánsak ($\chi^2 = 24,198$, $df = 3$, $p < 0,01$), az eredmény a támogatott sportolói kör életkorának eltéréséből adódhat.

A Héraklész sportolók 82,3%-a nyilatkozott úgy, hogy volt már valamilyen negatív élménye a sportágával kapcsolatban. A sportolók leggyakrabban a sérüléssel találkoznak, ezt mindkét almintában a válaszadók több mint fele jelölte meg. A Bajnokosok között a második illetve a harmadik leggyakrabban előforduló negatív élmény az iskolai elvárásokhoz kötődik (2. helyen a hiányzás, 3. helyen a felkészülés hiánya okozta stressz) mindkettőt közel harmaduk említette meg. A Csillagosok esetében az iskolához köthető hatások kevésbé markánsan vannak jelen, közöttük a társasági kapcsolatban bekövetkező negatív élmény, illetve a nagyfokú fáradtság az, ami előfordul. A környezetükkel (szülő, edző) való konfliktus mindkét mintában előfordul, a Csillagosok az edzőikkel nagyobb százalékban konfrontálódnak – ennek oka egyrészt az együtt eltöltött idő mennyiségének a növekedése illetve az elvárt eredmények esetleges elmaradása lehet. A fogyást, mint negatív élményt csak a súlycsoportos sportágakban (judo, birkózás) illetve a torna esetében említették meg.

A sportolók közel harmada (30,8%) már gondolt arra, hogy abbahagyja a sportolást. A legtöbben (mint a több mint 10%-a) úgy érzik, a sport mellett nem jut idejük másra, nagyon fárasztóak az edzések, versenyek (10,7%), úgy vélik, hogy a befektetett idő és energia nem térül majd meg, nem tudnak majd a sportból megélni (9,8%). A korosztályok összevetésében is találtam eltérést. A Csillagos sportolók karrierjük során többször és súlyosabban sérültek meg, ez is közrejátszik abban, hogy felhagyjanak a sportkarrierjükkel (Bajnok_{válaszadók}=5.5%, Csillag_{válaszadók}=12.2%, $\chi^2 = 10,783$; $df = 1$; $p < 0.01$), illetve a felnőttkor küszöbére érő Csillagosokat jobban foglalkoztatják az esetlegesen megjelenő egzisztenciális problémák.

5.4 Az egyenlőtlenségi szinterek bemutatása

A továbbiakban bemutatom, hogy a sportoló gyermekek szülei miképpen jellemezhetőek az iskolai végzettség, a munkastátusz, a foglalkozástípus illetve a kulturális tőke tekintetében, létezik-e a települési lejtő, mint egyenlőtlenségi dimenzió. Mindezek mellett foltárom az Egységes Utánpótlás-nevelés Rendszerén belül fellelhető egyenlőtlenségeket – elsősorban a szinterek vetületében – valamint igyekszem választ kapni a fiatal tehetséges sportolókat foglalkoztató egyik fontos kérdésre: civil vagy sportolói karrier?

A szülők iskolai végzettsége

Úgy tűnik, hogy ma már minden sportoló szülője rendelkezik legalább alapfokú végzettséggel. Csak 8 általánost végző szülők száma a Héraklész Bajnok és Csillag illetve a

2007-es KSI mintában csak igen elvétve jelent meg. Valamely szakmát végzők – de érettségit nem adó – százalékos aránya 10-26,8% között van, a legidősebb Héraklész Csillagosok között található a legfelsőbb érték. Az érettségizők aránya 26,8-42,7% között található, a főiskolát, egyetemet végzettek aránya szinte minden almintában megegyezik (41,3-47,9%). Az eredményeket összehasonlítva a magyarországi felnőtt lakosságra jellemző adatokkal láthatjuk, hogy a sportolók szülei jóval magasabb végzettséggel rendelkeznek, mint a magyar felnőtt lakosság ($\chi^2=885.764$, $df = 16$, $p<0.01$). Nem volt ez másképp a hetvenes évek végén sem, hiszen míg akkor a KSH adatai szerint a felnőtt lakosság majdnem egyötöde nem rendelkezett 8 általános végzettséggel, a KSI-s sportolók szülei között 1% alatt volt ennek a csoportnak az aránya. A 8 általánost és a szakmunkásképzőt végzettek aránya kevesebb, addig az érettségivel rendelkezők valamint a felsőfokú végzettségük többszöröse volt az átlagnak.

A szülők munkastátusza

Az 1976-os KSI almintában 93,5%-os a foglalkoztatási arány, 5-5% alatt található az inaktív keresők valamint az eltartottak aránya. Munkanélküli nem került be a mintába, megjegyzem a kor KSH statisztikái munkanélkülieket nem is regisztráltak, hiszen ez a kategória az akkori állami rendszerben nem létezett, helyette az úgynevezett elhelyezkedési segélyben részesülőket tartották nyilván. Az 1980-as adatokkal történő összehasonlítást csak bizonyos fenntartásokkal tehettem meg. Napjainkban a KSH külön összesíti a 40-59 éves férfiak illetve a 40-55 éves nők körében mért adatokat, az 1980-as adatok között azonban ilyen alcsoportot nem találtam. A sportolói almintákban 82% felett van a foglalkoztatottak aránya, a Csillagprogram esetében 10 szülőből 9-nek van folyamatosan munkája. 2004-ben a felnőtt magyar lakosság közel 70 %-át a foglalkoztatottak közé sorolhattuk, 23 %-uk inaktív kereső, a munkanélküliségi ráta ebben az évben 7,0-7,5 % körüli volt, csekély számú eltartott is nyilvántartásba került. Ezek a számadatok azt mutatják, hogy a sportolók szülei között a foglalkoztatottsági mutató legalább 14%-kal magasabb, mint amit a magyar lakosság körében mértünk, a szülők munkastátusza kedvezőbb ($\chi^2=285.764$, $df = 16$, $p<0.01$).

A szülők foglalkozási státusza, jövedelme

A szülők foglalkozási státuszát a hazai tudományos életben elfogadott normák szerint hét kategóriába sorolhatjuk (1- felső és középvezető, felső értelmiségi, felsőszintű hivatalnok, 2- alsóvezető, alsószintű értelmiségi, alsószintű hivatalnok, 3- rutin szellemi, 4- önálló iparos, kereskedő, vállalkozó, 5- szakmunkás, 6- szakképzetlen munkás, 7- mezőgazdasági munkás). Az egész társadalomra kivetített adatok a sportszférában megjelenő szülők körében

is tetten érhetőek. 30 év alatt folyamatosan csökkent a mezőgazdasági illetve a szakképzetlen munkások száma, ez utóbbi az elmúlt évtizedben egy viszonylag állandó 28%-ra állt be. A legfelső három kategóriába soroltak százalékos megoszlása 25,9-ről 37,4-re emelkedett és a 30 éve még szinte teljesen hiányzó vállalkozói réteg az elmúlt egy évtizedben markánsan megerősödött. Az adatok elemzésekor világosan kitűnik, hogy mint a Héraklészes, mint a KSI-s szülők a lakossági adatokhoz képest majdnem kétszer annyian végeznek legalább rutin szellemi munkát (országos adat: 37,4%; Héraklész minta: 65,9%/KSI 67,0%), köreikben jóval magasabb a vállalkozói réteg aránya és csak alig, vagy nem is fordul elő szakképzetlen, illetve mezőgazdasági munkás ($\chi^2=863.59$, $df = 12$, $p<0.01$).

A kapott adatok fényében elmondhatjuk, hogy a KSI-s sportolók szülei ma is többet keresnek, mint az átlag. A Héraklészes sportolók nagy többsége úgy véli, hogy szüleik átlagos vagy annál jobb keresettel rendelkeznek. Az egyes programokban résztvevők között különbség mutatkozott ($\chi^2= 24.875$, $df = 8$, $p<0.05$), de hangsúlyozom, hogy itt a felső kategória esetében megfigyelhető besorolási különbségről van csak szó, szinte alig van olyan gyerek, aki szerint szülei az átlagosnál jóval kevesebbet keresnének.

Települési lejtő, mint egyenlőtlenségi dimenzió (települési és kistérségi szintér)

A magyarországi 14-18 éves lakosok egyes területekre vetített aránya valamint az adott területekhez kapcsolódó Héraklész sportolók aránya jelentősen eltér. Míg Budapesten a 14-18 éves korosztály alig 14,91%-a lakik, addig a Héraklész sportolók csaknem 32%-a jelölte meg lakhelyéül a fővárost. Ez a túlreprezentáltság a megyei jogú városoknál is megtalálható, az arány a 15 ezer fő feletti lakosú városok esetében egyenlítődik ki. A Héraklész sportolók számához viszonyított arány a 15 ezer fő alatti városok esetében kismértékben, az egyéb típusú településeken pedig jelenősen alulmarad a releváns életcsoportba sorolható lakosok arányától. Mindezek mellett tanulmányoztam, hogy az egyes területi egységek esetében mennyire tehető azon fiatalok száma, akik közül egy bekerül a programba. Budapesten ez az arány 1:229-hez, a 15 ezer fő feletti lakosú városok esetében 1:502, az egyéb településeken már 1:1336.

Az Európai Unió gyakorlatnak megfelelően a magyarországi kistérségeket – gazdasági fejlettségük szerint – 5 fokú skálán rangsorolják. Megvizsgáltam, hogy van-e összefüggés a fejlettségi mutató és a Héraklész sportolók száma között. Az eredmény azt mutatja, hogy a két változó kapcsolata erős ($r = -0.523$, $p<0.01$, a negatív korrelációs együttható az eltérő skálairányoknak köszönhető), jellemzően a dinamikusan fejlődő területekről kerül be több tehetséges sportoló a rendszerbe. A legújabb kutatások az egyes

területek gazdasági potenciálját megvizsgálva egy új törésvonalra mutatnak rá, ez pedig az úgynevezett Balassagyarmat – Békéscsaba tengely. A kétmintás t-próba eredménye azt mutatja, hogy a nyugatra lévő településeken jellemzőbb a héraklészes sportoló, mint a keleten lévőknél ($t=22.215$, $df=3156$, $p<0.01$).

Az Egységes Utánpótlás-nevelési Rendszeren belül fellelhető egyenlőtlenségek bemutatása

A sportágak összevetésében is megvizsgáltam, hogy van-e különbség a szülők iskolai végzettsége, munkastátusza, foglalkozása között, az egyes sportágak képviselői milyen tartós javakkal rendelkeznek. A legfontosabb eredmények a következőképpen foglalhatóak össze:

- A sportágak között különbség mutatkozott mind az édesapa, mind az édesanya iskolai végzettségét tekintve, a legalacsonyabb végzettséggel az ökölvívók (30,1% a családfő legfeljebb 8 általánost végzett) és a birkózók (40,5%-uk édesapja legmagasabb végzettsége a szakmunkásképző) szülei rendelkeznek, a vívók, vízilabdázók és úszók szüleinek 2/3-a főiskolát vagy egyetemet végzett ($\chi^2=463.19$, $df = 85$, $p<0.01$).
- A vívók szülei között (édesapa 59,2%, édesanya 25,9%) kiemelkedően magas a felsővezetők és az értelmiségiek aránya, de hasonló számadatokat kaptam a vízilabdázók között. Magas a vállalkozók aránya a jégkorongozók esetében (41%), a kézilabdázók (28,6%), birkózók (32,4%), ökölvívók (31%) esetében a szakmunkások aránya magasabb a magyar lakossági átlagnál ($\chi^2=505.77$, $df = 170$, $p<0.01$).
- Csak az ökölvívás és a birkózás esetében nyilatkozott a sportolók legalább 8%-a úgy, hogy a szülők fizetéséből egyáltalán nem jönnek ki, vízilabda esetében a jól élők aránya 50% felett van ($\chi^2=341.33$, $df = 51$, $p<0.01$).
- A háztartások nagy részében megtalálható az autó, a különbség a számítógép és az internet ellátottságban van – ez utóbbi az ökölvívó háztartások alig 45%-ban fellelhető, szemben például az evezősök 100%-as arányával ($\chi^2=190.203$, $df = 17$, $p<0.01$).

A sportolók nyilatkoztak arról (hétfokú skála), hogy a kérdőívben felsoroltak mennyire fontosak az eredményes sportkarrierhez, illetve az iskola, a tanulás, a sikeres civil élet mennyire foglalkoztatja őket. Az értékelő skálák alkalmasak arra, hogy belső összefüggésekre mutassunk rá. A faktoranalízis eredményeképpen 5 faktort különítettem el, ezek a következők: (1) Versenykarrier, (2) Sportfelkészülési háttér, (3) Civil környezeti támogatás, (4) Civil karrier illetve (5) Belső motiváció. A kérdőív következő moduljának eredményein is elvégeztem a faktoranalízist, itt négy különálló és értékelhető csoportot tudtam elkülöníteni: (1) Civil karrier várákozásaként, (2) Sportteljesítmény – eredményesség, (3) Kapcsolati háló és

(4) Időmérleg. A fentiekben felvázolt kilenc különböző faktor alkalmas arra, hogy a Bajnok és a Csillagprogramban résztvevő sportolók közötti különbségekre felfigyeljünk. A statisztikai vizsgálat négy esetben mutatott ki különbséget a csoportok a fenti faktorok esetében. Ezek szerint a Csillagos – tehát az idősebb – sportolók számára sokkal fontosabb a sikeres versenykarrier, szeretnék híres sportolók lenni, minél több versenyt megnyerni és természetesen ezáltal minél több pénzt keresni. Fontosabbnak vélik a civil környezeti támogatást és a több edzés, versenyzés ellenére nem kerülnek „időzavarba”.

Az egyes sportágak köré tartozók esetében is megvizsgáltam, vajon a sportolók miképp sorolhatók be az egyes faktorokba. Az eredmények alapján kijelenthetjük, hogy:

1. a teniszezőknek kiemelten fontos a versenykarrier, fontos céljuk, hogy sokat utazzanak külföldre (versenyekre), minden versenyt meg akarnak nyerni,
2. az úszók tudják, hogy környezetüknek (családnak, barátoknak) nagyon sokat köszönhetnek, véleményük szerint a támogató iskola is szerepet játszik karrierjük alakulásában,
3. a kimagasló társadalmi közegekből érkező vívók számára a tanulás, a jó anyagi háttér igen fontos,
4. a röplabda képviselői nyilatkoztak úgy, hogy komoly kapcsolati háló alakult ki körülöttük.

A sportbevételek megjelenése a fiatalok körében. Civil vagy sportolói karrier?

A Héraklész sportolók esetében arra is kíváncsi voltam, hogy van-e valamilyen állandó, a sportból származó bevételük, vagy még mindig teljes egészében maguk (illetve szüleik) finanszírozzák sportolásukat. Az arányok drasztikusan változnak a Bajnok illetve a Csillagprogramban résztvevők esetében, a csillagosok majdnem 2/3-a rendszeresen jut a sportból bevételhez – szemben a Bajnokosok 20%-val ($\chi^2=195.013$, $df = 1$, $p<0.01$). Csillagos sportolók esetében a pénzbeli bevételek forrására is rákérdeztem. Összességében a sportolók 73%-a nyilatkozott úgy, hogy van saját állandó bevétele, több mint a fele (54,7%) a sporthoz közvetlenül kapcsolható bevételi forrással rendelkezik, a fele ösztöndíjat (49,2%), 12,2%-a rendszeres munkabért kap. A tehetségek közül majdnem mindenki szeretne hivatásos sportoló lenni, az életkor növekedésével már arányaiban kevesebben gondolják azt, hogy erre van esélyük ($\chi^2= 13,880$; $df = 1$; $p<0.01$). A Csillagos sportolók Bajnokos társaikhoz képest korban közelebb állnak felnőttkorhoz, amikor olyan társadalmi elvárások is megjelennek, mint az önálló megélhetés, a családalapítás. Ha felnőttkorban is vállalják a versenysport „megpróbáltatásait”, kézenfekvőnek tűnik, hogy szeretnék anyagilag is profitálni belőle –

hiszen sok esetben ez lehet az egyetlen bevételi forrásuk. A válaszadók kevesebb, mint fele gondolja úgy, hogy az anyagiak terén elegendőt nyújthat számára a sport (45,9%), a Csillagosok körében pedig alig valamivel több, mint harmaduk vélekedik így ($\chi^2 = 5,4170$; $df = 1$; $p < 0.05$).

6. Következtetések

A sportutánpótlás-nevelésben megnyilvánuló társadalmi esélyek kutatása eddig elkerülte a kutatók figyelmét, disszertációm ezen a hiányon igyekezett enyhíteni. Értekezésemben bemutattam a jelenkori és a 30 évvel ezelőtti képet is, a visszatekintéssel választ kaptam arra, hogy a rendszerváltást megelőzően illetve azt követően a sport, mint társadalmi alrendszer (és annak egyik szegmense) mennyire volt nyitott, mekkora esélye volt illetve van egy hátrányosabb helyzetben lévő gyermeknek arra, hogy bekerüljön sportágának elitjébe.

Mindenekelőtt megállapíthatjuk, hogy a mikrokörnyezet hatása a sportágválasztásra egyre jobban fokozódik. Mindez azért is fontos megállapítás, mert az egyes sportágak, de átfogóan a sport társadalmi szerepének növelését célul kitűző szervezetek nem tudnak a jelenlegi helyzeten addig változtatni, amíg a „döntéshozókat”, a szülőket „nem nyerik” meg.

Kutatótársaim által már bebizonyított önreprodukció mellett (tehát leginkább azok a gyermekek sportolnak és azt a sportágat űzik, ahol valamely szülő az adott sportágban tevékenyen részt vett) kiemelten fontos tanulsága disszertációmnak, hogy a sport nem képes enyhíteni az induló társadalmi hátrányokat, sőt! A kutatásom feltárta és bizonyította, hogy a szűk társadalmi környezetnek az utánpótlás elithez tartozók körében meghatározó szerepe van. Ellentétes irányú mozgás figyelhető meg: a rendszeresen sportoló gyerekek számának csökkenése mellett, szinte valamennyi sportágba egyre nagyobb arányban érkeznek jó anyagi és életkörülményekkel rendelkező családokból a gyermekek, a hátrányos helyzetben lévők egyre jobban kiszorulnak, vagy már ki is szorultak.

Bebizonyosodott az is, hogy a sportkarrier előrehaladtával ezek az egyenlőtlenségek nem fokozódnak tovább, a társadalmi háttér tekintetében Héraklész Bajnok illetve Héraklész Csillagprogramban résztvevő sportolók között nem találtam értelmezhető különbséget, a szelekciós tényező ekkor már nem a családi háttér. A legnagyobb lemorzsolódást az iskolaváltások alkalmával (alsó-felső tagozat, középiskola-felsőoktatási intézmény) illetve a felnőttkor küszöbén (23-24 éves) tapasztalhatunk, ha ezeken a buktatókon sikerül átmenteni a tehetségeket, akár a felnőttek között is kimagasló eredményeket érhetnek el.

A fiatal felnőtt sportolók között egyre inkább megjelennek a sporthoz kapcsolódó bevételek, az egyes sportágak között tekintetben jelentős eltérések mutatkoztak. A fiatal felnőttek egyik legfontosabb döntése a jövőre való felkészülés, a jelenlegi megalapozott döntések (befektetések) miképp szolgálják későbbi boldogulásukat. Hogy számukra a sport ilyen befektetése-e, nem egyértelmű, de az eredmények inkább arra mutatnak, hogy nem. A sport már csak nagyon kevés szereplő számára kínál kiugrási lehetőséget (nem kell honnan „kiugraniuk”). Jó (sok esetben kiváló) társadalmi háttérrel rendelkeznek, jól tanulnak, egyetemre, főiskolára készülnek vagy már oda is járnak. Sikerorientáltak, mindent megtesznek azért, hogy a sportban eredményesek legyenek, de tudják, közülük csak keveseknek adatik meg az, hogy a sportból „jól éljenek”. Így jelentős százalékuk a sportkarrier helyett a civil foglalkozás felé fordul.

Kutatásom további fő tanulsága az, hogy a társadalmi háttér szempontjából már polarizálódott Magyarország ezen az alrendszeren keresztül is tetten érhető. A gazdasági tekintetben elmaradott területek (kistérségek) a sport tekintetében halmozottan hátrányban vannak. Nincs ott egyesület, edző, lassan nincs ott sportoló fiatal sem. Valamivel jobb a helyzet a nyugati országrészben, de a kistelepüléseken élő gyermekek ott is egyre jobban kiszorulnak a sportból.

További kutatások megszervezésével választ kaphatunk azokra a kérdésekre is, melyek túlmutatnak disszertációm keretein. Mindenképpen érdemesnek tartanám olyan longitudinális (akár sportág-specifikus) kutatások lefolytatását, amelyek végigkövetik a kiválogatott csoportok életútját, rávilágítva a kritikus pontokra. Mindezek mellett fiatalabbak, még nem beválogatott sportolói kör esetében is érdemes lenne elvégezni egy szülői rétegződés vizsgálatot.

A szerzőnek az értekezés témakörében megjelent publikációi

Velencei, A., Gál, A (2012): New Challenges, Old Answers in Hungarian Sport: The Case of Talent Management. *European Journal for Sport and Society*, 8 (4) p. 281-297

Velencei, A., Kovács, Á., Szabó, T. (2009): Social and Structural Changes in Hungarian Talent Care: the Case of a Sports Club. *Physical Culture and Sport Studies and Research*, Vol. XLVI. p. 157-167

Velencei, A., Kovács, Á., Szabó, A., Szabó, T. (2009): Induló esélyek – beteljesített álmok? Társadalmi esélyegyenlőség a tehetséges fiatal sportolók körében. *Szociológiai Szemle*, 19. évfolyam, p. 109-129

Velencei, A., Kovács, Á., Szabó, A., Szabó, T., Tóth, J. (2009): A Héraklész Bajnokprogram 2003-2006 közötti adatbázisának elemzése. *Tanulmányok a kiválasztás és a tehetséggondozás köréből* (szerk: Bognár József), Budapest, Platin-Print Eurotrans, p. 355-368

Kovács, Á., **Velencei, A.** (2009): A sport presztízse. *Sport, Életmód, Egészség* (szerk: Szatmári Zoltán), Akadémiai Kiadó, Budapest, p. 1273-1305

Velencei, A., Kovács, Á., Szabó, A., Szabó, T. (2008): Sportaudit az utánpótlás-nevelésben: Egy lehetséges módszer alapjai? *Kalokagathia*, XLVI. évfolyam, 2-3. sz. p. 85-106

Egyéb publikációk

Velencei, A., Szabó, A. (2009): Kiegészítés a sportban. *Sport, Életmód, Egészség Sport, Életmód, Egészség* (szerk: Szatmári Zoltán) Akadémiai Kiadó, Budapest, p. 741-750

Velencei, A., Kovács, Á., Rendi, M., Szabó, A., Szabó, T. (2009): Diszfunkciók a sportban: egy diagnosztikai modell. *Tanulmányok a kiválasztás és a tehetséggondozás köréből* (szerk: Bognár József), Budapest, Platin-Print Eurotrans, p. 111-121

Rendi, M., Szabó, A., Szabó, T., **Velencei, A., Kovács, Á.** (2008): Acute psychological benefits of aerobic exercise: A field study into the effects of exercise characteristics. *Psychology, Health, & Medicine*, 13: (2) p. 180-184.